

INCLUSION IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Nadina Đerahović-Muslija

University in Sarajevo, Faculty of Health Studies, Sarajevo, Bosnia and Hercegovina,
muslijanadina@gmail.com

Dijana Gupta

University Džemal Bijedić, Mostar, Bosnia and Hercegovina, dijana.gupta@tel.net.ba

Sadžida Delić

University in Sarajevo, Faculty of Health Studies, Sarajevo, Bosnia and Hercegovina,
delicsadzida@gmail.com

Abstract: The concept of inclusion started to be mentioned before two decades in educational institutions. In the beginning it has been watched with skepticism and like idea with short duration. Today, willingness of educational institution to conduct that idea into work is reflecting through betterment, promoting quality of educational process and rehabilitation of kids with difficulties in development. With determination of institution, parents, and different non government organisations this project got on importance. The road is thorny because laws and practice still don't follow each another which is stopping realisation of higher level of inclusion. It is really important for law and practice to combine so process of inclusion would get on importance and by that children with difficulties in development would be observed and helped since the kindergarten. To make point about condition about this matter extensive research is needed. Researches since today were based on observation and reflection of important terms about inclusion. In this work attitudes of workers in educational institutions about importance of inclusion, process of working with children with difficulties in development example, application of inclusion and whole row of questions about this topic are being examined. Samples in this research are 145 examinee, professors, teachers, and pedagogues employed in primary school, gymnasium, secondary school of profession or kindergarten. The main goal of this research is to examine, analyse, determine, and interpret opinions of employees in educational institution about inclusion, behavioral possibilities and needed conditions for inclusionary teaching. The survey questions have been sent by an email address of institution they work for. They have been asked to answer the questions which were related to work conditions with students and preschool kids who have difficulties in development. We got social-demographic data of respondents based on 7 questions with the goal to determine status of respondents in the way of gender structure, ages, work place, years of experience, and working with persons with difficulties in development. The view of work conditions and educational approach to students with difficulties in development have been examined by the help of survey where the answers were rated with three level scale. In total there was 19 questions which were related to opinions how work conditions, surrounding and society affect work with students and children with difficulties in development. Results of research are like, so we can conclude that in attitude of employees there is no significant differences about inclusion.

Keywords: inclusion, inclusive teaching, kids with difficulties in development, educational institution (EI).

INKLUZIJA U OBRAZOVNIM USTANOVAMA

Nadina Đerahović-Muslija

Univerzitet u Sarajevu, Fakultet zdravstvenih studija, Sarajevo, Bosna i Hercegovina,
muslijanadina@gmail.com

Dijana Gupta

Univerzitet Džemal Bijedić, Mostar, Bosna i Hercegovina, dijana.gupta@tel.net.ba

Sadžida Delić

Univerzitet u Sarajevu, Fakultet zdravstvenih studija, Sarajevo, Bosna i Hercegovina,
delicsadzida@gmail.com

Sažetak: Koncept inkluzije u odgojno obrazovnim ustanovama Bosne i Hercegovine počeo se pominjati skoro još prije od dvije decenije. U početku na njega se gledalo sa skepsom i idejom kratkog trajanja. Danas, spremnost odgojno obrazovnih ustanova da tu ideju sprovedu u djelo ogleda se kroz poboljšanje, unapređenje kvaliteta odgojno obrazovnog procesa i rehabilitacije djece sa poteškoćama u razvoju. Odlučnošću institucija, roditelja, struke i raznih nevladinih organizacija ovaj projekat je dobio na značaju. Put je trnovit jer zakoni i praksa još uvijek ne slijede jedno drugo što sprečava ostvarivanje još većeg stupnja inkluzije. Veoma je bitno da se zakon i praksa usaglase i da

sam proces inkluzije dobije na značaju i sami tim da se djeca sa poteškoćama u razvoju počnu opservirati i potpomagati od samog polaska u obdanište. Da bi se dao stav kakvo je stanje po ovom pitanju trebalo bi se napraviti opsežno istraživanje. Dosadašnja istraživanja su se bazirala na opseravacijama i promišljanjima bitnih pojmova vezanih za inkluziju. U ovom radu se propituju stavovi uposlenika u odgojno obrazovnim ustanovama o značaju inkluzije, procesu rada sa djecom sa poteškoćama u razvoju tj primjeni inkluzije i čitav niz pitanja usko vezanih za ovu temu. Uzorak u ovom istraživanju čini 145 ispitanika, profesora, nastavnika i pedagoga zaposlenih u osnovnoj školi, gimnaziji, srednjoj stručnoj školi ili obdaništu. Osnovni cilj ovog istraživanja je ispitati, analizirati, utvrditi i interpretirati stavove zaposlenih u odgojno obrazovnim ustanovama o inkluziji, mogućnostima provođenja i neophodnim uvjetima za inkluzivnu nastavu. Anketna pitanja su im dostavljena putem e-mail adresa ustanova u kojima rade. Od njih se tražilo da odgovore na pitanja koja su se odnosila na uvjete rada sa učenicima i predškolskom djecom koja imaju poteškoće u razvoju. Socio-demografske podatke ispitanika smo dobili na osnovu 7 pitanja sa ciljem da se utvrdi status ispitanika u smislu polne strukture, starosne dobi, mjesta zaposlenja, godina iskustva u radu i radu sa osobama sa poteškoćama u razvoju. Mišljenje o uvjetima rada i edukacijskom pristupu učenicima sa poteškoćama u razvoju ispitivani su pomoću upitnika gde su odgovori ocjenjivani trostepenom skalom. Ukupno je postavljeno 19 pitanja koja su se odnosila na mišljenje kako uvjeti rada, okolina i društvo utiču na rad sa učenicima i djecom sa poteškoćama u razvoju. Rezultati istraživanja su takvi da se može zaključiti da u stavu uposlenih po pitanju inkluzije nema značajnih razlika.

Ključne riječi: inkluzija, inkluzivna nastava, djeca sa poteškoćama u razvoju, odgojno obrazovne ustanove.

1. UVOD

Znanje je razumijevanje, istinsko vjerovanje, iskustvo, svjesnost koje se postiže procesom: percepcije, učenja, komunikacije, asocijacije i zaključivanja. Jedan od načina sticanja znanja je obrazovanje. Demokratskim pravom započinje era masovnog obrazovanja i uključivanje stanovništva u obrazivni process. Osnovno pravo svakog čovjeka bez izuzetka je pravo na obrazovanje određeno opštom deklaracijom o ljudskim pravima, usvojenom i proglašenom na Opštoj skupštini Ujedinjenih naroda davne 1948. godine, kojom je pravo na obrazovanje definirano kao temeljno ljudsko pravo. Ova deklaracija omogućuje pohađanje obrazovnih ustanova, sudjelovanje u obrazovnim procesima, korištenje obrazovnih sadržaja i ostvarivanje obrazovnih rezultata vezanih uz prijenos, sticanje i stvaranje znanja te opći i profesionalni razvoj pojedinca bez obzira na rasu, pol, vjeru, nacionalnost, socijalni, tjelesni, zdravstveni identitet, HIV status, sposobnost učenja, socijalizaciju i dr. (UN, 1948). Svim ovim pravima, obrazovnim tendencijama, borbom roditelja i raznih nevladinih organizacija omogućava se uspostava škola koje omogućavaju zajedničko praćenje nastavnog procesa djece sa poteškoćama u razvoju sa ostalom djecom. Sve je ovo obuhvaćeno terminom obrazovna inkluzija koji podrazumijeva obrazovanje za svu djecu u skladu sa svojim mogućnostima. Inkluzija podrazumijeva da se redovna škola, nastavnici i obrazovni sistem u cjelini, trebaju mijenjati kako bi stvorili okruženje u kojem svako dijete ima mogućnost da uči zajedno sa svojim vršnjacima u skladu sa svojim mogućnostima, te da se svakom djetetu omogući optimalan razvoj njegovih potencijala. (Cerić, H. i Alić A., 2005). Ističući društveni aspekt kompenzacijske sposobnosti, L. Vygotsky je primijetio da "... fizički nedostatak uzrokuje društvenu dislokaciju, potpuno sličnu tjelesnoj dislokaciji, kada oštećeni organ - ruka ili noga - izađe iz zgloba, kada su grubo puknuli uobičajeni ligament, funkcija organa praćena je bolom i upalom. Ako psihološki, fizički nedostatak znači društvenu dislokaciju, onda pedagoški znači odgajati takvo dijete usmjeriti ga u život, kao uvježbavanje dislociranog ili bolesnog organa" (Vygotsky L., 2003). Svako, bez obzira na zdravstveno stanje, tjelesni ili intelektualni invaliditet, osoba ima pravo na obrazovanje čiji se kvalitet ne razlikuje od kvaliteta obrazovanja zdrave osobe. Do danas postoji određeni konsenzus o važnosti integracije osoba sa invaliditetom u društvo. Ova faza je povezana s transformacijom društva i stanjem njegovog odnosa prema osobama s invaliditetom, ne prepoznajući samo jednakost njegovih prava, ali i svijest društva o svojoj obavezi da takvim ljudima pruži sve ostale mogućnosti u različitim sferama života, uključujući obrazovanje. (Nadiia Ch., Mariana P. i dr, 2021).

2. MATERIJALI I METODE

Za određivanje uzorka se koristila metoda slučajnog odabira, podatke od ispitanika smo dobili putem anketnog upitnika koji se sastojao od 27 pitanja. Ispitanici su na anketna pitanja odgovarali tokom maja 2020. godine. Anketna pitanja su im dostavljena putem e-mail adresa ustanova u kojima rade. Ovo je jedna pilot studija koja će služiti kao osnova za dalja istraživanja. Cjelokupna obrada prikupljenih podataka urađena je u statističkom softveru JASP ver. 0.12.2 statističkom programu otvorenog koda Univerziteta Amsterdam (Nizozemska). Za provjeru odnosa među pojedinim numeričkim varijablama izračunat je Pirsonov koeficijent linearne korelacije (r), odnosno kod kategoričko-numeričkih parova je korištena jednofaktorska analiza varijanse (ANOVA), zavisno od broja kategorija varijable. Za nivo statističke značajnosti je uzeta vrijednost $p < 0,05$.

3. REZULTATI

Rezultati istraživanja(tabela 1) pokazuju da ispitanici imaju veliko radno, stručno iskustvo što daje na validnosti našoj anketi. Manje od 10 godina radnog isustva u struci ima 51 (35,17%) isptanih, preko 10 godina 48 (33,10%), a preko 20 godina iskustva ima 46 (31,73%) . Veoma važan pokazatelj za vjerodostojnost datih odgovora u ovoj anketi je da samo 9 ispitanika negira bavljenje radom sa učenicima koji imaju poteškoće u razvoju, dok 95 (65,51%) je radilo a 41 (28,28%) ponekad, dok je zastrašujuća činjenica je da sistem nije prepoznao potrebu da se u obrazovne institucije uključe logopedi, svega tri u odnosu na dva obdaništa , dvije srednje i pet osnovnih škola i edukacijski rehabilitatori kao rješenje i ispomoc drugim uposlenim u odgojno obrazovnim ustanovama. Iz istaživanja se može zaključiti da su nosioci projekta inkluzije uposlenici odgojno obrazovnih ustanova.

Tabela 1. Socio demografska struktura uzorka istraživanja

Varijabla	Kategorija	f	%
V1 Spol	Muški	17	11,72
	Ženski	128	88,28
V2 Starosna dob	Manja od 30 god.	16	11,03
	Viša od 30 god.	66	45,52
	Viša od40 god.	63	43,45
V3 Zanimanje	Prof. predšk. odgoja	18	12,41
	Prof. razrednenastave	33	22,76
	Nastavnik/ca	84	58,62
	Pedagog	9	6,21
V4 Godine radnog iskustva	Manje od 10 god.	51	35,17
	Više od 10 god.	48	33,10
	Više od 20 god.	46	31,73
V5 Škola zaposlenja	Osnovna škola	93	64,14
	Gimnazija	22	15,17
	Srednja stručna škola	10	6,90
	Obdanište	20	13,79
V6 Da li je stručni saradnik zaposlen u ustanovi	Edukacioni rehabilitator	10	6,90
	Logoped	3	2,07
	Psiholog	38	26,21
	Socijalni radnik	28	19,31
	Zdravstveni radnik	8	5,52
	Nema zaposlenog	58	40,00
V6a Da li je stručni saradnik zaposlen u ustanovi	Da	87	60,00
	Ne	58	40,00
V7 Da li ste radili sa djecom s teškoćama u razvoju	Da	95	65,51
	Ponekad	41	28,28
	Ne	9	6,21

Na dva ekstrahovana faktora otpada preko 65% varijanse svih promjenljivih. Između ekstrahovanih faktora nisu nađene visoke korelacije, dok postoji jedan broj stavki V8, V11 i V24 koje ne pokazuju faktorsku zasićenost, te se izuzimaju iz faktorske analize, ali zavrjeđuju opštu analizu.

Rezultati istraživanja(tabela 2, factor 1) pokazuju da većina uposlenika u odgojno obrazovnim ustanovama smatra da prisustvo djece sa poteškoćama u razvoju ne utiče na uspjeh ostalih učenika, da ne ometaju rad u učionicama, da neće doživljavati neugodnosti od strane svojih vršnjaka, da se njihovi vršnjaci mogu pripremiti za zdrav međudnos, da se odgojno obrazovne ustanove mogu pripremiti za prijem djece s poteškoćama u razvoju, da će inkluzija doprinjeti njihovoj socijalizacije uz mogućnost inetegracije i izrade posebnog plana i programa. Veoma je ineresantno da većina smatra da je ispravno rješenje da djeca s poteškoćama u razvoju pohađaju specijalne škole. Rezultati istraživanja (tabela 2 faktor 2) pokazuju da većina ispitanika smatra da proces dobre inkluzije zavisi od stručnosti kadra, upotrebe pomagala, dobrog prisupa, uključivanja stručnog kadra, dodatne edukacije, izrade posebnog plana i programa uz stručnu pomoć radi lakšeg savladanja školskih obaveza dok većina ispitanika smatra da je država kao institucija i društvo kao zajednica zakazalo u pogledu odnosa prema projektu inkluzije za djecu sa poteškoćama u razvoju. Odgovori na pitanja koja su van faktorske analize (V8, V11 i V24) su u istoj mjeri bitni jer ispitanici smatraju da je saradnja sa roditelji presudan faktor u procesu inkluzije, da se može razviti prijateljstvo

među učenicima ali da odgojno obrazovne ustanove ne mogu pružiti djeci s poteškoćama u razvoju iste uslove kao specijalne škole.

Tabela 2. Faktorska struktura zasićenosti skale svih uključenih stavki na dva ekstrahirana faktora uslova rada s učenicima sa poteškoćama u razvoju

Varijabla-Pitanje	Faktor 1	Faktor 2
V14 Učenici s poteškoćama u razvoju u odgojno obrazovnoj ustanovimogu loše djelovati na uspjeh u savladavanju propisanog gradiva ostale djece?	-0.669	
V13 Za normalan rad u odgojno obrazovnoj ustanovi učenici s poteškoćama u razvoju predstavljaju smetnju?	-0.572	
V9 Najbolje bi bilo da svi učenici s poteškoćama u razvoju polaze škole pod posebnim uvjetima („specijalne škole“)?	-0.569	
V 12 U obrazovno odgojnim institucijama učenici s poteškoćama u razvoju doživljavat će posebne neugodnosti od svojih vršnjaka bez smetnji u razvoju?	-0.497	
V10 Učenici u odgojno obrazovnim ustanovamamogu se pripremati da razumno i prijateljski prihvate učenike s poteškoćama u razvoju?	0.512	
V23 Kroz odgojno obrazovne institucije potrebno je omogućiti socijalizaciju djece sa poteškoćama u razvoju?	0.522	
V18 Izrada posebnog plana i programa omogućuje lakše savladavanje gradiva djeci sa poteškoćama u razvoju?	0.612	
V15 Uključivanje učenika s poteškoćama u razvoju u odgojno obrazovne institucije korisno je za njihovo opšte napredovanje?	0.650	
V17 Odgojno obrazovne institucije moguće je u potpunosti prilagoditi za prihvaćanje učenika s poteškoćama u razvoju?	0.651	
V19 Za napredak procesa inkluzije veoma je bitna integracija djeteta sa poteškoćom u razvoju u odgojno obrazovne institucije?	0.660	
V25 Pored zakona, dobre volje, pozitivnog stava, odgojno obrazovne institucije moraju imati stručnu pomoć koja se ogleda u potrebnom kadru, pomagalicama i samom pristupu odgojno obrazovnoj instituciji kako bi se omogućio kvalitetan rad sa djecom sa poteškoćama u razvoju.		0.851
V21 U odgojno obrazovne institucije potrebno je uključiti stručnjake edukacijsko-rehabilitacijskog profila osposobljene za rad s učenicima s poteškoćama u razvoju?		0.801
V20 Za rad s učenicima s poteškoćama u razvoju trebalo bi steći dodatno obrazovanje iz područja edukacijske-rehabilitacije?		0.768
V16 Kategorizacija djece sa poteškoćama u razvoju je veoma bitna kako bi se istoj omogućila što bolja inkluzija u odgojno obrazovnoj ustanovi?		0.557
V22 Većina učenika s poteškoćama u razvoju uz osiguranje stručne pomoći može uspješno da svlada nastavne programe pripremljene po posebnom planu?		0.490
V26 Da li su država kao zajednica i država kao institucija zakazali u pogledu odnosa prema projektu inkluzije za djecu sa poteškoćama u razvoju?		0.402
V8 Odgojno obrazovne ustanove mogu pružiti učenicima s poteškoćama u razvoju sve ono što im pruža škola pod posebnim uvjetima („specijalna škola“)?		
V11 Učenici bez smetnji u razvoju mogu za prijatelje imati učenike s poteškoćama u razvoju?		
V24 Saradnja sa roditeljima je veoma važna u procesu inkluzije djece sa poteškoćama u razvoju?		

Tabela3 prikazuje povezanost između varijabli V14 i V13, V15 i V9, V17 i V14, V17 i V15, V19 i V19 te V19 i V18 njihov međusobni uticaj a samim tim i na process inkluzije u odgojno obrazovnim ustanovama.

Tabela 3. Prikaz Pearsonovih vrednosti korelacije varijabli povezanih oko faktora unutar ustanove. U analizu su uzete samo one varijable koje imaju koeficijent iznad 0,40

Variable		V9	V10	V12	V13	V14	V15	V17	V18	V19	V23
1. V9	Pearson's r	—									
	p-value	—									
2. V10	Pearson's r	-0.194	—								
	p-value	0.019	—								
3. V12	Pearson's r	0.347	-0.208	—							
	p-value	<0.001	0.012	—							
4. V13	Pearson's r	0.323	-0.197	0.255	—						
	p-value	<0.001	0.018	0.002	—						
5. V14	Pearson's r	0.332	-0.327	0.328	0.585	—					
	p-value	<0.001	<0.001	<0.001	<0.001	—					
6. V15	Pearson's r	-0.476	0.299	-0.267	-0.310	-0.347	—				
	p-value	<0.001	<0.001	0.001	<0.001	<0.001	—				
7. V17	Pearson's r	-0.361	0.303	-0.284	-0.367	-0.439	0.476	—			
	p-value	<0.001	<0.001	<0.001	<0.001	<0.001	<0.001	—			
8. V18	Pearson's r	-0.264	0.257	-0.209	-0.133	-0.250	0.346	0.307	—		
	p-value	0.001	0.002	0.012	0.112	0.002	<0.001	<0.001	—		
9. V19	Pearson's r	-0.259	0.413	-0.275	-0.307	-0.431	0.379	0.382	0.480	—	
	p-value	0.002	<0.001	<0.001	<0.001	<0.001	<0.001	<0.001	<0.001	—	
10. V23	Pearson's r	-0.208	0.006	-0.147	-0.249	-0.241	0.224	0.192	0.356	0.269	—
	p-value	0.012	0.944	0.079	0.002	0.003	0.007	0.021	<0.001	0.001	—

Tabela 4 prikazuje povezanost između varijabli V21 i V20 te V25 i V16,25 i V20, 25 i V21, 25 i V22 što bi značilo da poboljšanje jedne utice na poboljšanje druge a samim tim i poboljšanje uslova u odgojno obrazovnim ustanovama u procesu inkluzije.

Tabela 4. Prikaz Pearsonovih vrednosti korelacije varijabli povezanih oko faktora van ustanove. U analizu su uzete samo one varijable koje imaju koeficijent iznad 0,40

Variable		V16	V20	V21	V22	V25	V26
1. V16	Pearson's r	—					
	p-value	—					
2. V20	Pearson's r	0.380	—				
	p-value	<0.001	—				
3. V21	Pearson's r	0.310	0.722	—			
	p-value	<0.001	<0.001	—			
4. V22	Pearson's r	0.219	0.318	0.359	—		
	p-value	0.008	<0.001	<0.001	—		
5. V25	Pearson's r	0.543	0.638	0.697	0.472	—	
	p-value	<0.001	<0.001	<0.001	<0.001	—	
6. V26	Pearson's r	0.134	0.155	0.213	0.099	0.310	—
	p-value	0.109	0.063	0.010	0.235	<0.001	—

4. DISKUSIJA

Rezultati koje smo dobili ovim istraživanjem pokazuju spremnost uposlenih u odgojno obrazovnim ustanovama da se posvete procesu inkluzije. Osnovni zadatak škole je odgoj i obrazovanje djece i mladih. Škola kao takva je pedagoška, kulturna i socijalna zajednica učenika, nastavnika i roditelja te svih drugih koji doprinose realizaciji

njezinih programskih sadržaja (Stevanović, Ajanović, 1997). Stav većine uposlenika je da djeci sa poteškoćama u razvoju treba pružiti svu podršku i pomoć ali se mora promijeniti odnos između donesenih zakona i njihovo sprovođenje u praksi. Provedba donesenih zakona je šarolika u pogledu na kantonalnu podjelu Federacije, u nekima malo bolja dok u nekim možemo slobodno reći tek slovo na papiru. Vjerovatno iz toga proizilazi stav uposlenih da bi djeca sa poteškoćama u razvoju trebala pohađati specijalne škole i da odgojno obrazovne ustanove ne mogu pružiti ono što im pruža specijalna škola. Ovi stavovi su uzrokovani odsustvom podrške u smislu edukacije, potrebnog kadra i pomagala iako je potreba za tim veoma velika. Inkluzija je biti punopravni član jednog razreda odgovarajućeg godišta u svojoj lokalnoj školi, raditi iste lekcije kao i drugi učenici i nedostajati im kada niste tamo. Pored toga imati prijatelje koji će provoditi neko vrijeme s vama i izvan škole (Hall, 1996). Strah od nerazumjevanja sebi različitog od strane tipičnih učenika ispitanici su izkazali kroz tvrdnje da će djeca sa poteškoćama u razvoju doživljavati neugodnosti i ometati svoje vršnjake u nastavnom procesu iako smatraju da bi se njihovi vršnjaci mogli priateljeti i razumno ponašati prema djeci sa poteškoćama u razvoju. Inkluzivna škola je mjesto gdje svako pripada, svako je prihvaćen, podržava i biva podržavan od strane svojih vršnjaka i drugih članova školske zajednice kako bi se izašlo u susret njegovim obrazovnim potrebama (Stainback & Stainback, 1990). Za sve uposlenike saradnja sa roditeljima je od krucijalnog značaja, ona se ogleda u tome da roditelji prvo priznaju da postoji problem kako bi se pristupilo potrebnim mjerama. U ovom slučaju je bitan pristanak roditelja na kategorizaciju na osnovu koje bi se napravio plan i program koji bi dijete moglo pratiti, pokušati obezbijediti rehabilitatora koji će voditi dijete kroz taj program i omogućiti dodatnu edukaciju uposlenicima koja bi bila u svrhu bolje provedene inkluzije. Istaživanje je pokazalo da se process socijalizacije djece sa poteškoćama u razvoju treba provoditi kroz odgojno obrazovne ustanove i to je stav, gotovo, svih ispitanika. To bi za djecu sa poteškoćama u razvoju značilo: voditi brigu o svojim potrebama, steći pozitivan stav o sebi i drugima, prihvatanje nove sredine, steći nove vrijednosti i kulturu ponašanja, društvenosti i dr. a većina djece to može u zavisnosti od stupnja oštećenja uz pravilnu brigu, odgoj i obrazovanje. Sam izostanak u vidu opremljenosti škola sa didaktičkim sredstvima, slab pristup školama, stavljanje procesa inkluzije na pleća uposlenika i roditelja, ne podržavanje procesa inkluzije kroz potrebni kadar dovoljno nam govori u prilog koliko su država i zajednica zakazali po ovom pitanju. Kako bi inkluzija djece sa poteškoćama u društvene redove bila još uspješnija, potrebno je djeci već u ranoj dobi usaditi važnost prihvatanja različitosti te načine odnošenja prema istima. Uključivanje djece sa poteškoćama u razvoju u odgojnu skupinu ne tiče se samo djece koja ju pohađaju, već i njihovih roditelja koji svojim razmišljanjima i stavovima moraju biti podrška odgajatelju i cjelokupnoj inkluzivnoj praksi. Od krucijalnog značaja važno je shvati, u svemu ovome, djeca su najbitnija. Inkluzivno obrazovanje temelji se na ideologiji koja isključuje svaku diskriminaciju djece, koja osigurava ravnopravnost tretman za sve ljude, ali stvara posebne uslove za djecu sa posebnim potrebama. Inkluzivno obrazovanje cijeni različitost i jedinstvenu ulogu svake osobe u obrazovnom procesu. U stvarnom društveno-kulturno okruženje uključivanje u moderne obrazovne institucije, bi značilo da se svi osjećaju sigurno i imaju osjećaj da pripadaju timu. Svi subjekti obrazovnog procesa uključeni su u definiranje ciljeva učenja, kao i u donošenje odluka koje na njih utiču. Zaposleni u savremenim obrazovnim ustanovama pak imaju potrebne kvalifikacije, podršku, fleksibilnost i resurse za obrazovanje, sposobnost ohrabivanja kao i odgovore na potrebe djece sa poteškoćama u razvoju (Diachok et al, 2020; Zagorodnya, Chernukha & Petrova, 2020; Ivanchuk et al, 2020). Svako, bez obzira na zdravstveno stanje, tjelesni ili intelektualni invaliditet, ima pravo na obrazovanje čije se kvalitete ne razlikuje od kvaliteta obrazovanja zdravih ljudi (Nadiia Ch., Mariana P. i dr, 2021). Inkluzivna škola je ona u kojoj su prihvaćena sva djeca (Thomas, 1997).

5. ZAKLJUČAK

Inkluzija se sporo i manjkavo sprovodi u odgojno obrazovnim ustanovama. Ispitanici traže mnogo veću pomoć (oni za njom vaze) u smislu stručnih saradnika, odgovarajućih planova i programa, didaktičkih pomagala i boljeg pristupa odgojno obrazovnim ustanovama. Stav ispitanika je jednoglasan da su država kao institucija i društvo kao zajednica zakazali u pogledu sprovođenja projekta inkluzije djece sa poteškoćama u razvoju. Kategorizacija djece i saradnja sa roditeljima su glasom većine jedan od vodećih faktora ili temelja uspješnosti projekta inkluzija. Inkluzija je divan projekat, lijepo je uživati u njegovim rezultatima ali mu se mora pružiti više na značaju ne samo kroz zakone nego kroz realizaciju donesenih zakona, koja bi značila obostrano zadovoljstvo. Potpomognut obrazovno odgojni sistem će sa sigurnošću mnogo više vratiti nego što je dobio. Inkluzija je proces u koji su uključeni svi, okolina, radnici u odgojno obrazovnim ustanovama, društvo, država, roditelji, zakoni i svi su uzajamno uzročno posljedično povezani. Inkluzija je pozitivan, poželjan, veoma složen, dugotrajan i skup proces za koji su potrebna velika sredstva kako bi odgojno obrazovne ustanove funkcionisale po zamišljenoj i zakonom donesenoj registrativi i samim tim spriječila marginalizaciju, obespravljenost i ranjivost djece sa poteškoćama u razvoju. Inkluzivno obrazovanje je jedan aspekt društvene inkluzije sa značenjem najvažnijeg oblika društvene jednakosti i prihvatljivosti (Margaritioiu, 2010), a koji reprezentira odgoj i obrazovanje za sve što podrazumjeva kreiranje škola i

odgojno-obrazovnih programa djece s poteškoćama u razvoju sa djecom bez poteškoća. Kao glavni razlog sporog i manjkavog sprovođenja projekta inkluzije u odgojno obrazovnim ustanova smatraju se državne institucije koje su donijele zakone koji se slabo sprovode u praksi čime se uzurpira osnovno pravo na obrazovanje djeci s poteškoćama u razvoju. Ova činjenica može biti osnova za temeljnije istraživanje kojim će se ustanoviti zašto je takav odnos državnih institucija prema ovako bitnom projektu.

LITERATURA

- Cerić, H., & Alić, A. (2005). Temeljna polazišta inkluzivnog obrazovanja. Zenica: Hijatus.
Zbornik radova: Inkluzija u školstvu Bosne i Hercegovine, Sarajevo, maj, 2003 god.
- Dino, Đ. Salminka, F (2013). Znanje, stavovi i iskustva sa djecom sa smetnjama u razvoju.
- Hall, J. (1996). Integration, inclusion, - What Does It All Mean? In O'Kane, C.J.,and Goldbart, J. (Eds.). Whose Choise? Contentious Issues for Those Working with People with Learning Difficulties. London: David Fulton.
- Margaritoiu, A. (2010). Inclusive Education- Key Aspects, Dilemmas and Controversies, Educația incluzivă - aspecte cheie, dileme și controverse. By: Mărgărițoiu, Alina. Petroleum - Gas University of Ploiesti Bulletin, Educational Sciences Series, 62(1B), 81-86.
- Nadiia, Ch., Mariana, P., Maryna, V-Kh., Zoriana, K., & Yuliia, K. (2021).The Role of the Sociocultural Environment of Inclusion in the Modern Educational Institution. International Journal of Higher Education, 10(3), 211-222.
- Stainback, W.,& Stainback, S. (1990). Support Networks for InclusiveSchooling: Interdependent Integrated Education. Baltimore: Brookes Publishing.
- Stevanović, M., & Ajanović, DŽ. (1997). Školska pedagogija. Varaždinske toplice: Tonimir.
- Thomas, G. (1997). Inclusive School For an Inclusive Society. British Journal of Special Education, 24(3),103-107.
- Vygotsky, L. S. (2003). Principles of education of physically defective children [in Russian]. In: Fundamentals of defectology. Publishing house "Lan", 2003, 96.